

O IZVOĐENJU ETNIKA OD GEOGRAFSKIH IMENA

Mate Hraste

Poznato je, da se imenice za ljude (muškarce) od imena mjesta (pokrajina i zemalja) tvore nastavcima -ac i -janin, a za žene nastavkom -ka. Nastavkom -ac tvore se takve imenice na cijelom području hrvatskoga ili srpskoga jezika, i to u kajkavskom narječju nastavkom -ec, jer je u njemu nekadašnji poluglas zamijenjen s e, a u štokavskom i čakavskom nastavkom -ac, jer je u njemu nekadašnji poluglas zamijenjen s a, dakle: *Varaždinec, Međimurec, Turopoljec, Samoborec, Zagorec, Dugoselec, Posavec, Vinodolac, Kastavac, Mostarac.*

Mjesto punog nastavka -janin za muški rod imamo danas u kajkavskom narječju krnji nastavak -jan: *Zagrepcan* (Zagreb + jan*, *Karlovcan* (Karlovc-jan, *Šišćan, Lekeničan, Velikogoričan.* Taj je nastavak nastao prema nominativu množine, jer se u tome padežu i u štokavskom narječju odbacuje završetak -in, a dodaje se padežni nastavak -i: *Zagrepcani, Karlovčani, Šišćani, Lekeničani, Velikogoričani.* Ako oduzmemo padežni nastavak za nominativ množine -i, dobit ćemo oblik za jedninu: *Zagrepcan, Karlovčan, Šišćan* isto onako, kako od *Srbīn, Bugarin, Arnautin* imamo množinu: *Srbi, Bugari, Arnauti*, a prema tome u u nekim narodnim govorima i jedninu: *Srb, Bugar, Arnaut.*

Tako se tvore te imenice i u Istri i Hrvatskom Primorju: *Bakran, Ičan, Sušaćan, Bašćan, Krćan, Veprinčan.* Razumije se, da se u svim tim imenicama i u kajkavskom i u zapadnočakavskom narječju vrši jotovanje suglasnika po glasovnim zakonima književnog jezika: *ičan* (t. j. *ičanin* (Ik + janin): *Ika, Rěćân* (Rěćân) (t. j. *Rečanin* (Rek + janin): *Rěkä Bäkran* (t. j. *Bakranin* (Bakr + janin): *Bäkar, Bäkarcan* (t. j. *Bakarčanin* (Bakarc + janin): *Bäkarac.* Razumije se, da su oblici: *Zagrepcan, Karlovčan, Bakran, Senjan* dijalektizmi i ne idu u književni jezik. U njemu imamo u tim primjerima nastavak -janin: *Zagrepcanin, Karlovčanin, Bakranin, Senjanin,* množina: *Zagrepcani, Karlovčani, Bakrani, Senjani.*

Nas u ovom radu najviše zanima nastavak -ka za tvorbu etnika za ženski rod. Dr. Dragutin Boranić u svome „Pravopisu hrvatskog ili srpskoga jezika“, Zagreb 1921., na str. 88.—89 govori o tvorbi takvih imenica. On o tome govori i u nekim kasnijim izdanjima svoga „Pravopisa“, sve do osmog izdanja 1941. na str. 65.—66 U tim izdanjima Boranić navodi, da nastavak -ka za ženski rod dolazi:

1. Na osnove imena, kojima se muški rod gradi nastavkom -ac: *Zemunka: Zemunac, Srijemka: Srijemac, Bjelovarka: Bjelovarac, Vinodolka: Vinodolac, Kučevka: Kučevac, Maglajka: Maglajac.* Dalje navodi, da se taj nastavak (-ka) rijetko (ja sam podcrtao) uzima za imena, kojima se muški

* U toj imenici imamo oba nastavka -ac (Zagrebac) i -janin: Zagrepc + janin) Zagrepcanin.

rod gradi nastavkom *-janin*; na pr. Užice: Užičanin, *Ušička**; Banjaluka: Banjalučanin, *Banjalučka*. Drugi se primjeri ne navode.

Zatim iznosi, da se nastavak-*ka* u izvedenim imenicama ove vrsti može raširiti nastavkom *-inja*, s kojim od narodnih imena prema muškom rodu postaje ženski (kao Grk: *Grkinja*), na pr. od Zemunka rašireno *Zemunkinja*, od Srijemka *Srijemkinja*, od Resavka *Resavkinja*, od Užička *Užičkinja*.

Iz takvih se raširenih imenica izvio završetak *-kinja*, s kojim od narodnih imena prema muškome rodu postaje ženski, kao Srbini: *Srpkinja*, Rusi: *Ruskinja*, Francuzi: *Francuskinja*. Tim se nastavkom izvode imenice od geografskih imena (osobito s malo slogova), koja muški rod grade nastavkom *-janin*; na pr. Osijek: *Osječkinja*, Požega: *Pošeskinja*.

Nastavak se *-inja* prema Boraniću rijetko upotrebljava, jer se prema svakoj imenici izvedenoj njime govori imenica s običnim nastavkom *-ka*.

2. Na osnove izvedenih imenica s nastavkom *-janin* bez krajnjega *-in*; na pr. Nin: Ninjanin: *Ninjanka*, Hvar: Hvaranin: *Hvaranka*, Zagreb: Zagrepčanin: *Zagrepčanka*.

Mene je potakla na pisanje ovoga članka Boranićeva tvrdnja, da se nastavak-*ka* rijetko uzima za imena, kojima se muški rod gradi nastavkom *-janin*.

Ta njegova tvrdnja ne može se u cijelosti primiti. Istina je, da prema imenicama muškoga roda na *-ac* imamo za ženski rod redovno nastavak-*ka* u svim našim krajevima i narječjima: Varaždinec; *Varaždinka*, Samoborec: *Samoborka*; Vinodolac: *Vinodolka*, Mostarac: *Mostarka*. Međutim prema imenicama muškoga roda s nastavkom *-janin* za ženski rod bio je također primarni nastavak-*ka*, koji se dodavao na ime mjesta kao i u gornjim primjerima s nastavkom-*ac* (*ec*) za muški rod. Sve ostale tvorbe s proširivanjem nastavka-*ka* nastavkom *-inja* (*Užičkinja*: Užička) ili oduzimanjem krajnjega *-in* od nastavka *-janin* za muški rod i dodavanjem nastavka-*ka* na tako krnji nastavak *-jan* (od *-janin*) (*Senjanka*: Senjanin) novije su tvorbe u našem jeziku. Na to nas upućuju i neke takve imenice ženskoga roda, koje su zabilježene u Broz-Ivekovićevu „Rječniku hrvatskoga jezika“ i u Akademijinu „Rječniku hrvatskoga ili srpskog jezika“: *Bajnolučka* i *Bajnolučka*: Bajnolučanin (Bajnolučanin) i *Biogradka* (i izvedenica *Biogradkinja*): Biograđanin. Danas te imenice glase mnogo običnije *Bajnolučanka*: (ili *Bajnalučanka*), *Beograđanka* (*Biograđanka*). U tim se rječnicima vrlo rijetko navode oblici takvih imenica za ženski rod, nego samo za muški i za posvojni pridjev na *-ski*. I Maretić u „Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika“, Zagreb 1931., na str. 294. u tvorbi riječi navodi malo primjera za nastavak-*ka* za ženski rod prema nastavku *-janin* za muški

* Promjenu suglasnika k, g, h, c ispred nastavka *-ka* tražio je nekadašnji tanki poluglas, koji se nalazio ispred *-ka*.

rod: *Biográtka*, *Cetinjka*, *Zadarka*. To je i razumljivo, jer se tvorba takvih imenica barem u štokavskim govorima sve više razvija u skladu sa spomenutim pravilima, koja je dao Boranić u navedenim izdanjima „Pravopisa“, pa nije lako u svakom slučaju utvrditi oblik za ženski rod. Ženski se rod sve više povodi za muškim, a ima dosta takvih imenica ženskoga roda i s dvojakim oblikom.

Medutim ima krajeva štokavskih, a osobito čakavskih, u kojima se čuva primarni obični nastavak *-ka*, koji se dodaje neposredno imenu mjesta. Poznato je, da se žena iz Omiša naziva *Ómiška* prema imenici za muški rod Omišanin (Omiš-janin, *Makārka*: Makaranin (Makar-janin: Makarskā *Zadvārka*: Zadvaranin (Zadvar-janin i Zadvārčanin od dva nastavka *-ac* i *-janin*: Zadvārje, *Jesènička*: Jesèničanin: Jesènice, *Podstrānka*: Podstranjanin: Pòdstrane, *Trògirka*: Trogíranin: Trògir, Klíška: Klíšanin (Klis-janin: Klis, Konāvòka: Konávljanin (Konavl-janin: Kònāvli (le), Gráčka: Gráčanin: Grádac. Na otocima srednje Dalmacije: Braču, Hvaru i Visu (u čakavskom području) te se imenice tvore gotovo samo tako: *Bráčka* (čak. Bròška)*: Bráčanin: Bráč, *Sutivānka* (č. Stivónka): Sutivanjanin: Sutivan, *Milnārka* (č. Mlnórka): Milnararin: Milna, *Sumártinka*: Sumártinjanin: Sumártin, *Lòžiška* (č. Ložiška): Lòžiščanin: Lòžišće, *Pòstirka* (č. Postírka): Pòstiranin: Pòstira, *Pučiška* (č. Pučiška): Púčiščanin: Púčišća, *Dólka*: Dòljanin: Dòl, *Bòlka*: Bòljanin: Bòl, Nerèžiška (č. Nerežiška): Nerèžiščanin: Nerèžišća, *Škrìpka* (č. Škrika): Škrìpljanin: Škrìp, ali *Pòvljānka* (i Pòvājka): Pòvljanin: Pòvlja, *Mircānka* (č. Mirčónka): Mirčanin: Mirca, Sèlcanka: Sèlčanin: Sèlca; *Hvārka* (č. Fòrka): Hváranin: Hvár, *Brúška* (č. Brúška): Brúšanin: Brúšje, *Grábāljka* (č. Grábajka i Gròbajka): Grábljanin: Gráblje, *Starògrātka* (č. Starògròjka): Starògrađanin: Stári grád, *Rùdinka* (č. Rudínka): Rudínjanin: Rudína, *Vrbòvka* (č. Varbòvka): Vrbòvljanin: Vrbòvska, *Jelòška* (č. Jeláška) i običnije *Jelšānka* (č. Jelšónka): Jelšanin: Jèlsa, *Pítavka* (č. Pítovka): Pítavljjanin: Pítve, *Plāška* (č. Plòška): Plážanin: Pláža = Sv. Nedjelja, *Gdīnjka* (č. (I)dínka): Gdīnjanin: Gdīnj, *Pòljčka* (č. Pojžiška): Poljčanin: Poljica, *Zastrāžiška* (č. Zastrāžiška): Zastrāžiščanin: Zastrāžišće, *Bogòmōljka* (č. Bogomòjka): Bogòmoljanin: Bogòmolje, *Vrisnička* (č. Vrisniška): Vrisničanin: Vrisnik, *Svirāčka* (č. Sviráška) i *Svirčānka* (č. Svirčónka): Svirčanin: Svirče, Vrbānjka (č. Varbónka): Vrbānjanin: Vrbānj, *Zarāčka* (č. Zorājka): Zaráčanin: Zaráće, *Sùćurka*: Sùćuranin: Sùćuraj; *Viška* (č. Viska): Višanin: Vis, *Pòdšpīljka* (č. Pospījka): Pòdšpiljanin: Pòdšpilje, *Pòthūmka* (č. Pohūmka): Pòthūmljanin: Pòthūmlje, *Pòdstrāška* (č. Pòstròška): Pòdstražanin: Pòdstražje, *Kòmīška* (č. Komiška): Kòmīžanin: Kòmīža, *Biševka*: Biševljanin: Biševo.**

* Oblici za ženski rod u zagradi jesu čakavski glasovno i akcentatski; ostali su oblici štokavski.

** Oblici: *Kliška*, *Bruška*, *Jelaška* (*Jelšanka*), *Viška* nastali su prema etnicima muškoga roda: *Klišanin*, *Brušanin*, *Jelšanin*, *Višanin*, jer glas *s* ispred *š* ne prelazi u *š*.

Ti brojni primjeri dokazuju nam, da u Dalmaciji ima mnogo takvih imenica s nastavkom -ka, koje postaju neposredno od kojega mjesnog imena, iako se takve imenice za muški rod tvore nastavkom -janin. Sve takve imenice pravilno su napravljene i mogu se tako izgovarati i pisati i u književnom jeziku, naravno sa štokavskim akcentom i s potrebnim štokavskim glasovnim izmjenama. Prema tome pored *Hvaranka*, kako je zabilježeno u spomenutim izdanjima Boranićeva „Pravopisa“, i *Hvarkinja* (t. j. žena iz Hvara), kako je u 16. stoljeću nazvao svoju komediju hrvatski pisac Martin Benetević, može se u književnom jeziku pisati i *Hvârka*, jer Hvarani tu imenicu tako tvore. To vrijedi i za sve ostale imenice ovoga tipa kao *Viška*, *Brâčka*, *Biševka* i druge.

NASTAVA HRVATSKOGA JEZIKA U SREDNJOJ ŠKOLI

Ljudevit Jonke

Uz književnost, novine, radio, publicistiku i nauku škola je jedno od najvažnijih rasadišta pravilnosti književnoga jezika. A upravo u posljednje vrijeme mnogo se govori i piše o nepismenosti naših srednjoškolaca i s tim u vezi o krizi nastave hrvatskoga ili srpskoga jezika u srednjim školama. Kako je to pitanje od velike važnosti i za kulturu našega jezika, a i za pravilan razvoj naše omladine, mislim, da je potrebno i o njemu reći nekoliko riječi u našem časopisu.

Činjenica je, koju nitko ne niječe, da vrlo velik dio naših srednjoškolaca i abiturijenata ne poznaje najosnovnijih pravila pravopisa i gramatike materinskoga jezika. Navođeni su primjeri, koji pokazuju, da je pismenost takvih abiturijenata često upravo skandalozna. Postavljalo se odmah pitanje, koji su uzroci doveli do takva stanja i na koji bi se način mogle ukloniti ove nevolje. Kako i sam poznajem prilike na srednjoj školi, a i na Filozofskom fakultetu, gdje se spremaju nastavnici za srednju školu, htio bih o tom pitanju reći svoja opažanja, koja nemaju drugu svrhu, nego da pomognu pronaći put, kako da se tome zlu učini kraj.

Valja odmah u početku istaći, da naši abiturijenti, koji su u početku prošle školske godine na prijamnim ispitima iznenadili svojim slabim poznavanjem materinskoga jezika, pripadaju još uvijek onoj generaciji, koja u cjelini nije imala redovno školovanje. Ta je generacija polazila osnovnu školu i prva dva razreda gimnazije u vrijeme Drugoga svjetskog rata, kad su škole radile samo djelomično. I to može da ima utjecaj na njezin odnos prema jeziku, pa čak i na poznavanje jezika, jer je poznato, da je vrlo važan period za upoznavanje materinskog jezika upravo osnovna škola i